

ZSOLT CZIGÁNYIK:
UTOPIA BETWEEN EAST AND WEST IN HUNGARIAN LITERATURE
(Saját utópiáink nyomában)

Az utópikus látásmód az emberi gondolkodás különös tüneménye. A tökéletes társadalmi berendezkedés iránti vágy már a kezdetek óta irodalmi alkotások ihletője s politikai víziók mozgatója, s nem várható, hogy ez másképp lesz a jövőben. Egyszóval: utópiák voltak, vannak, s minden bizonnyal lesznek is, azaz kiváltképp fontos, hogy tisztában legyünk ennek az irodalmi-politikai jelenségnek a súlyával, s ezzel összhangban behatóan tanulmányozzuk az utópikus szövegeket. Műfaji összetettségüket hangsúlyozza a kérdéskörrel foglalkozó terület, a *utopian studies* folyamatosan bővülő szakirodalma is.

Népszerűségük ellenére azonban az utópikus alkotások a magyar szépirodalmi hagyomány kevésbé becsült, sőt, talán mondhatjuk: alulértékelt szövegei, ami különösen annak fényében meglepő, hogy a legjobb honi irodalmi utópiák nemzetközileg is figyelemre méltó komplexitásról tesznek tanúbizonyságot. Ezen a felismerésen alapul Czigányik Zsolt *Utopia Between East and West in Hungarian Literature* című kötete is. 2023-ban megjelent könyvében az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar docense kettős célt tűzött ki maga elé: egyrészt arra vállalkozott, hogy a nem magyar nyelvű olvasókkal is megismertesse a legfontosabb hazai utópikus műveket, másrészt fel kívánta hívni a figyelmet arra, hogy a magyar szépirodalom is számos értéket tartogat az utópiakutatók számára.

Könyve bevezetőjében a szerző maga is kiemeli az interdiszciplináris megközelítés szükségességét. Ahogy találoan rámutat, az utópikus munkák mindig is a szépirodalom és a társadalomtudományok közti „senkiföldjére” szorultak, ugyanis egyik terület képviselői sem feltétlenül tartották-tartják saját kompetenciájuknak e szövegek értelmezését. Az utópiák – ideértve a negatív utópiák, azaz a disztópiák – sokoldalúságát szem előtt tartva az irodalomtudományi háttérrel érkező Czigányik az elméleti keret kialakításakor prioritásként határozta meg az irodalmi, a politikai és a történeti perspektíva együttes érvényesítését. Ezzel összefüggésben vizsgálódásának kiindulópontját a magyar kulturális identitás „mozgó” jellegére, a kelet-közép-európai lét földrajzilag is determinált átmenetiségére alapozza.

A második fejezet a hazai utópikus irodalmi tradíció áttekintését nyújtja. E szakasz egyik kulcsmegállapítása, hogy míg a többé-kevésbé optimista 19. században több fontos magyar nyelvű utópia is született, addig a kudarcos társadalomátalakítási törekvésekben bővelkedő 20. század sokkal inkább disztópikus művek írására ihlette az irodalom képviselőit. Az ezután következő hat esettanulmányban Czigányik az általa legfontosabbnak tartott magyar utópikus szövegeket tanulmányozza. Az első elemzés középpontjában Bessenyei György *Tariménes utazása* című, a felvilágosodás jegyeit magán viselő műve áll, majd a legnagyobb hatású magyar dráma, *Az ember tragédiája* utópikus vonásait vizsgálja a szerző. Madách Imre alkotásának vizsgálata nemcsak az utópiatematika erőteljes jelenléte okán bizonyult remek választásnak, hanem azért is, mert egy nemzetközileg kifejezetten ismert, negyven nyelvre lefordított textusról van szó. A 19. századi alkotások sorát egy Jókai Mór-mű, *A jövő század regénye* zárja. Czigányik meggyőzően érvel amellett, hogy az utópikus és disztópikus elemeket egyaránt felvonultató mű annak ellenére is figyelemre méltó alkotás, hogy kritikusai általában az életmű kevésbé sikerült darabjai közt tartják számon.

A másik három esettanulmány fókuszában a 20. század negatív történelmi tapasztalatait tükröző disztópiák találhatók. A kötet hatodik fejezetében Karinthy Frigyes két szövege, az *Utazás Faremidóba* és a *Capillária* elemzését olvashatjuk. A szerző személyén túlmenően a műfaji háttér is indokolja a művek párhuzamos vizsgálatát, hiszen mindkettőt jellemezhetjük egyfajta Jonathan Swift-imitációként, úgynevezett gulliveriádként. A Karinthy-alkotások után Babits Mihály utolsó regényét, az *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című disztópiáját ajánlja figyelmünkbe Czigányik. Erre az írásra is igaz, hogy szerkezetileg és stilisztikailag is mutat hiányosságokat, ám a jogos bírálatok dacára hiba lenne tagadni értékeit. Az *Elza pilóta* ugyanis kitűnően ábrázolja a vég nélküli háború okozta társadalmi pszichózis tragikus hatásait, totalitarizmusképe pedig meglepően emlékeztet a jóval később íródott 1984-ben bemutatott rendszerre. A hatodik, egyben utolsó elemzés Szathmári Sándor disztópikus műveit tekinti át, közülük is az író *Kazohinia* című alkotására összpontosít. A szintén Swiftet idéző szöveg nagyszerűen érzékelteti, hogy egy tisztán racionalisztikus alapokon álló politikai berendezkedés teljességgel kizárja az emberhez méltó élet megélésének esélyét.

Az interdiszciplináris megközelítést alkalmazó munkák szerzői gyakran azzal a problémával szembesülnek, hogy a különböző tudományos szemléletmódokat elegyítve két – vagy több – szék közé esnek, s az így létrejövő eklektikus elméleti háttér inkább akadályozza, semmint segítené a megfelelő értelmezési keret kialakítását. A recenzeált kötet sikeresen elkerüli a fenti veszélyt: a benne szereplő tanulmányok a domináns irodalomtudományi nézőpont mellett remekül integrálják a politológiai és a történettudományi perspektívát is. A *Utopia Between East and West in Hungarian Literature* nagy erénye továbbá a magyar utópikus hagyomány sajátosságainak bemutatása (habár a címnek némileg ellentmondva

e tradíció inkább tűnik a nyugati politikai fejlődéssel rokonszenvező és az azzal szemben szkeptikus elgondolások váltakozásának, s kevésbé mozgatja a közlebről nem definiált „Kelet” iránti vonzódás, illetve ellenszenv).

Czigányik Zsolt könyvének kulcsszerepe lehet az itthon rangján alul kezelt, nemzetközileg pedig zömmel ismeretlen magyar nyelvű utópiák s disztópiák népszerűsítésében, s egyben nagymértékben járul hozzá a hazai utópikus gondolkodás szépirodalmi vonatkozásainak megértéséhez. Éppen ezért erősen bízom benne, hogy lesz folytatása e vállalkozásnak, s egy következő kötet feldolgozza majd a második világháború végétől napjainkig terjedő időszak utópikus irodalmát is. Nagy szükség van rá, nem kérdés.

(Zsolt Czigányik: *Utopia Between East and West in Hungarian Literature* [Saját utópiáink nyomában]. Cham: Palgrave Macmillan, 2023, 252 o.)

Tóth Miklós Bálint

kutatótanár, Mathias Corvinus Collegium
Társadalom- és Történelemtudományi Iskola, Budapest